

Κυπριακή λογοτεχνία και ιδεολογικές αντιφάσεις για την κυπριακή διάλεκτο

Κατά τις πρόσφατες πολιτικές κινητοποιήσεις στο δρόμο, που έφεραν την επωνυμία «Ως Δαμέ!» ανακινήθηκαν οι γνωστές αντιεπιστημονικές προκαταλήψεις του εθνικιστικού ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους, σε ό,τι αφορά στη σχέση ελληνικής γλώσσας και κυπριακής διαλέκτου. Γλαφυρή ήταν η παρέμβαση του Υπουργού Παιδείας, Πρόδρομου Προδρόμου, ο οποίος υποστήριξε ότι οι «Ως Δαμέ!» έπρεπε να είχαν γράψει το τοπικό επίρρημα «δαμαί» με άλφα ιώτα (αντί με έψιλον).¹

Υποστήριξε ότι το κίνημα «Ως Δαμέ!» προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τη διάλεκτο, για να μην χρησιμοποιήσει την «κοινώς ομιλουμένη ελληνική» (sic), και χρησιμοποίησε «μια φράση η οποία είναι κατευθείαν αρχαία ελληνική».² Ως προς τις εκκλήσεις τυποποίησης και διδασκαλίας της ελληνοκυπριακής ποικιλίας στα σχολεία,³ είπε τα εξής: «Η διάλεκτος να διδαχτεί στα σχολεία δεν τίθεται αυτό το θέμα διότι είναι μια προφορική διάλεκτος δεν είναι μια διαφορετική γλώσσα. [...] Τα παιδιά, οι άνθρωποι στην Κύπρο [...] έχουν την οικειότητα με την τοπική διάλεκτο [...] ταυτόχρονα όμως, μούνται και στο σύμπαν της εγγράμματης κουλτούρας της εποχής μας μέσα από την διδασκαλία της γλώσσας στα σχολεία, τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. [...] Το να διδάσκεται η διάλεκτος, επαναλαμβάνω ότι, αντιμετωπίζει τα όρια της αυτή η πρόταση διότι δεν πρόκειται για μιαν άλλη γλώσσα ή ξεχωριστή διάλεκτο, είναι διάλεκτος της ελληνικής. Και βεβαίως τα παιδιά στα σχολεία έρχονται σε επαφή με κείμενα διαλεκτικής δημιουργίας. Για παράδειγμα, αυτήν τη χρονιά φέτος που είναι τα διακόσια χρόνια από το 1821, με το πιο γνωστό ποίημα στην κυπριακή διάλεκτο, την 9^η Ιουλίου του Βασίλη Μιχαηλίδη».⁴

Επαναλήφθηκαν για νιοστή φορά οι θέσεις του ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους σε ό,τι αφορά στην οντολογία της γλώσσας: ότι η κυπριακή είναι μόνο διάλεκτος, ήτοι προφορική γλώσσα χωρίς τυποποιημένη ορθογραφία· ότι η κυπριακή διάλεκτος δεν μπορεί να τυποποιηθεί και να αναχθεί σε γλώσσα, και δεν μπορεί να διδαχτεί.⁵

Σύμφωνα με τη γλωσσολογία όμως, η ταυτότητα μιας γλώσσας και το ίδιο το στάτους της ως «γλώσσας» (αντί ως «διάλεκτος»), αποτελεί κοινωνικοπολιτική σύμβαση – αποτελεί ζήτημα ιδεολογικής απόφασης και όχι εσωτερικής συνοχής της γλώσσας. Όπως γράφει ο Φοίβος Παναγιωτίδης, «το στάτους μιας γλωσσικής ποικιλίας ως επίσημης γλώσσας εξαρτάται από γεωπολιτικές παραμέτρους, την ιστορική δυναμική και κοινωνικές τάσεις—

¹ Σύμφωνα με τον γλωσσολόγο, Σπύρο Αρμιοστή, η λέξη προέρχεται από πτώση μεσοφωνηεντικού «χρ» και απλοποίηση του διπλού «α» του «δαχαμαί», το οποίο προέρχεται από τη λέξη «δα» και το κυπριακό «χαμαί», το οποίο «αποτελεί διατήρηση του αρχαιοελληνικού επιρρήματος 'χαμαί'».

² <https://parathyro.politis.com.cy/2021/04/os-damai-oksa-os-dame-meros-a/>
³ <https://www.dw.com/el/ως-δαμέ-η-επιστροφή-της-κυπριακής-διαλέκτου/av-57351673>

⁴ Για σκοπούς συντομίας, όπου στο κείμενο αναφέρεται «κυπριακή» ποικιλία/γλώσσα/διάλεκτος, εννοείται η ελληνοκυπριακή ποικιλία που μιλούν οι Ελληνοκύπριοι.

⁵ Παναγιωτίδης, Φοίβος (2017). *Μίλα μου για γλώσσα: μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σελ. 90.

⁶ Παρόλα αυτά, υπάρχουν περιπτώσεις όπου γλωσσολόγοι που συγκαθόρισαν την επίσημη θέση του κράτους για την κυπριακή διάλεκτο, όπως ο Μενέλαος Χριστοδούλου, έχουν παραδεχτεί ότι «στην πραγματικότητα η Κυπριακή διάλεκτος λειτουργεί ως γλώσσα» και αποτελεί επιλογή η «ανακήρυξη» της διαλέκτου σε γλώσσα (Χριστοδούλου, Μενέλαος (1997). «Κοινή Γλώσσα και Διάλεκτος», *Η Διχόνοια: Η ελληνική γλώσσα και η κυπριακή διάλεκτος*, Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου, Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, σελ. 252).

πάντως όχι από τη γραμματική ή το λεξιλόγιο της ποικιλίας αυτής».⁶ Η διαφορά γλώσσας και διαλέκτου λοιπόν, «δεν είναι ποτέ [...] αντικειμενική και ενδογλωσσική. Ίσα-ίσα, δεν υφίστανται γραμματικά ή λεξιλογικά κριτήρια για να ‘μετρήσουμε’ τη διαφορά γλώσσας-διαλέκτου [...] Το αν μια ποικιλία χαρακτηρίζεται ως γλώσσα ή ως διάλεκτος είναι τελικά ζήτημα κοινωνικό, πολιτικό και ιστορικό».⁷

Συχνά οι Ελληνοκύπριοι κατηγορούνται για «λεξιπενία», η οποία αποδίδεται στο ότι δεν αποκτούν επαρκή γλωσσική γνώση των νέων ελληνικών, με αποτέλεσμα να πάσχει η γλωσσική πραγμάτωση. Παρόλο που η γλωσσολογία διακρίνει μεταξύ «γλωσσικής ικανότητας/γνώσης» και «πραγμάτωσης»,⁸ η γλωσσική γνώση/ικανότητα δεν μπορεί να αποτελεί αυθύπαρκτη ουσία η οποία ενεργοποιείται με περισσότερη ή λιγότερη επιτυχία. Εδώ, τίθεται θέμα αστικής ιδεολογίας και φετιχοποίησης της πρότυπης γλωσσικής γνώσης εις βάρος της πραγμάτωσης. Μας ενδιαφέρει να δούμε τη γλώσσα στο πλαίσιο πραγματικών κοινωνικών πρακτικών *όπως αυτές καθορίζονται* από τις αντιφατικές ιδεολογικές υπερδομές, στη βάση ιστορικά καθορισμένων και μετασχηματισμένων σχέσεων παραγωγής (πραγμάτωσης).⁹

Η «λεξιπενία» των Ελληνοκυπρίων θα μπορούσε να αναλυθεί από μια οικολογική γλωσσολογική θεώρηση που αναλύει τη γλωσσική πραγμάτωση με όρους «προσφερόμενων δυνατοτήτων» (affordances). Στη «θλιβερή διαπίστωση» της ηγεμονικής τάξης στην Κύπρο ότι οι Ελληνοκύπριοι υποφέρουν από «λεξιπενία», εντοπίζεται μια ένταση μεταξύ της επιθυμίας και της πραγμάτωσης, μια ένταση μεταξύ της κρατικής ιδεολογικής υπερδομής της γλώσσας, όπως αυτή φετιχοποιεί μια πρότυπη γλώσσα (με την έννοια της γλωσσικής γνώσης) της νέας ελληνικής και της πραγμάτωσης της νέας ελληνικής από Κυπρίους μέσα στο κυπριακό συγκείμενο. Ενώ στο σχολείο προσφέρεται διδασκαλία νέων ελληνικών παρόμοια με αυτή στην Ελλάδα, παρατηρείται ότι η πραγμάτωση διαφέρει.

Με όρους οικολογίας, τα προγράμματα εκμάθησης γλώσσας μπορούν να θεωρηθούν ως οικολογικά συστήματα,¹⁰ όπου «η εκμάθηση γλώσσας δεν είναι μια διαδικασία αναπαράστασης γλωσσικών αντικειμένων μέσα στον εγκέφαλο, στη βάση των ερεθισμάτων που δέχεται», αλλά «όταν είμαστε ενεργοί μέσα σε ένα περιβάλλον εκμάθησης, διατίθενται κάποιες προσφερόμενες δυνατότητες (affordances), οι οποίες επιτρέπουν περαιτέρω δράση. Ο κόσμος γύρω μας αποκαλύπτει τη συνάφειά του με εμάς και αρχίζει να μας προσφέρει δυνατότητες στη βάση του ποιοι είμαστε και τι κάνουμε»¹¹. Το ζωτικό περιβάλλον που μας ενδιαφέρει εδώ είναι το ευρύτερο μαθησιακό περιβάλλον όπου ο/η Κύπριος/α μαθητής/τρια, μαθαίνει τη γλώσσα. Μια τάξη, η οποία αποτελεί το μαθησιακό περιβάλλον, «δεν είναι ένα απομονωμένο περιβάλλον· είναι ενσωματωμένη σε συγκεκριμένα, σύνθετα και αλληλοεπικαλυπτόμενα πολιτιστικά, κοινωνικά, εκπαιδευτικά και πολιτικά συγκείμενα [τα οποία αποτελούνται από] κοινότητες ανθρώπων, οι οποίοι εμπλέκονται σε κοινωνικά συστήματα που λειτουργούν σύμφωνα με άρρητες και ρητές νόρμες, ιεραρχίες και αξίες».¹²

⁶ Παναγιωτίδης, Φοίβος (2017). *Μίλα μου για γλώσσα: μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σελ. 115.

⁷ ό.π. σελ. 117.

⁸ ό.π. σελ. 167.

⁹ Μασερέ, Πιέρ και Μπαλιμπάρ, Ετιέν (1981). *Μια υλιστική προσέγγιση της λογοτεχνίας και της γλώσσας*. Μετάφραση Κλαίρη Μιτσοτάκη. Εκδόσεις Αγώνας, σελ. 28.

¹⁰ Stelma, Juup and Kostoulas, Achilleas (2021). *The Intentional Dynamics of TESOL*. Boston/Berlin: De Gruyter, σελ. 21

¹¹ «language learning is not a process of representing linguistic objects in the brain on the basis of input received [...] when we are active in a learning context, affordances become available for further action. The world around us reveals its relevance for us and begins to offer affordances because of who we are and what we are doing», ό.π. σελ. 22.

¹² «[T]he classroom “is not an isolated environment; it is embedded in specific, complex and overlapping cultural, social, educational and political contexts”», ό.π., σελ. 24.

Αυτή η «λεξιπενία», λοιπόν, διαμορφώνεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον το οποίο συνδιαμορφώνει το γλωσσικό φαινόμενο αλλά και την ερμηνεία του (την ερμηνεία του ως *λεξιπενία* δηλαδή και όχι ως *κάτι άλλο*). Στην κυπριακή τάξη, οι προσφερόμενες δυνατότητες εκμάθησης της νέας ελληνικής είναι διαφορετικές από τις δυνατότητες που προσφέρονται σε έναν φυσικό ομιλητή στην Ελλάδα. Ας παραμείνει η εδώ ανάλυση σε γενικό επίπεδο αναλυτικών εννοιών, με σκοπό να αποτελέσει σημείο εκκίνησης άλλων αναλύσεων. Σε όσο χώρο απομένει, θα αποτολμήσουμε ένα πάντρεμα της οικολογικής γλωσσολογικής θεώρησης με μια μαρξιστική ανάλυση, όπου θα εστιάσουμε στην ιδεολογική πτυχή ως μέρος του περιβάλλοντος που καθορίζει τις προσφερόμενες δυνατότητες. Θα σκιαγραφήσουμε το σχολικό γλωσσικό περιβάλλον των προσφερόμενων δυνατοτήτων ως αστική ιδεολογία η οποία διαμορφώνεται από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους. Σε αυτό το περιβάλλον, διαμορφώνεται η ιδεολογία περί «λεξιπενίας», η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με τον μύθο ότι «η κυπριακή δεν είναι μέρος της εγγράμματης κουλτούρας». Αυτός ο μύθος καταρρέει, υπό το βάρος των αντιφάσεων του ίδιου του ιδεολογικού μηχανισμού που τις παράγει.

Παραθέτουμε κάποια σχετικά δεδομένα αυτού του περιβάλλοντος: Στο σχολείο, οι Κύπριοι διδάσκονται νέα ελληνικά, και μέσα στην τάξη μιλάνε νέα ελληνικά στα πλαίσια του μαθήματος, ενώ έξω από την τάξη μιλάνε την κυπριακή ποικιλία. Η κυπριακή παραμένει μη τυποποιημένη, και δεν διδάσκεται. Επιπλέον, στο γυμνάσιο και στο λύκειο διδάσκονται ελληνική *λογοτεχνία*, και σε κάποιο περιορισμένο βαθμό κυπριακή *λογοτεχνία*. Έχουμε λοιπόν ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από τρεις «γλωσσικές μορφές», το οποίο δηλαδή πραγματοποιεί έναν γλωσσικό καταμερισμό στη σχολική εκπαίδευση, ως εξής: πρόκειται για μια εθνική κοινή γλώσσα (την νέα ελληνική), η οποία διακλαδώνεται σε διαφορετικές, αντιθετικές μεταξύ τους, *πρακτικές*. Εδώ ακολουθούμε τη σκέψη των Ετιέν Μπαλιμπάρ και Πιέρ Μασερέ. Αρχικά έχουμε την πρακτική της «απλής» και «ορθής γλώσσας», που εκφράζει την «πραγματικότητα» της *έκθεσης-αφήγησης*, έτσι όπως διδάσκεται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.¹³ Έπειτα έχουμε τη *λογοτεχνία*: την πρακτική της «δημιουργικής» γλώσσας της *ανάλυσης-εξήγησης* λογοτεχνικών κειμένων, η οποία χρησιμοποιεί ή/και μιμείται τα λογοτεχνικά κείμενα, και η οποία διδάσκεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, στο κυπριακό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως εξάλλου αναφέρει και ο νυν Υπουργός Παιδείας, Πρόδρομος Προδρόμου στο απόσπασμα που παραθέσαμε, υπάρχουν τα κείμενα «διαλεκτικής δημιουργίας» (*sic*), δηλαδή της *κυπριακής* λογοτεχνίας, η οποία διδάσκεται ξεχωριστά από την ελληνική λογοτεχνία και άρα ως ξεχωριστή γλωσσική πρακτική. Επιτυγχάνοντας μια αναλυτικότερη κατανόηση του φαινομένου της κυπριακής λογοτεχνίας, όπως αυτή συγκροτείται μέσα στο σχολικό συγκείμενο από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε καλύτερα τις αντιφάσεις της κυρίαρχης ιδεολογίας σε ό,τι αφορά στην κυπριακή διάλεκτο εν γένει, και να την αποδομήσουμε.

Ας εστιάσουμε αρχικά στην *ελληνική λογοτεχνία* (όπως διαμορφώνεται στο σχολικό οικοσύστημα). Η λογοτεχνία δεν δημιουργείται εκ του μηδενός, αλλά είναι μια κοινωνική πρακτική και μια υλική διαδικασία της κοινωνικής πραγματικότητας. Αυτή η πραγματικότητα αφορά σε μια *υλική* αντικειμενικότητα: το λογοτεχνικό φαινόμενο *παράγεται*. Πώς παράγεται; Μήπως η υλική πραγματικότητα αυτή παράγεται αντικειμενικά

¹³ Μασερέ, Πιέρ και Μπαλιμπάρ, Ετιέν (1981). *Μια υλιστική προσέγγιση της λογοτεχνίας και της γλώσσας*. Μετάφραση Κλαίρη Μιτσοτάκη. Εκδόσεις Αγώνας, σελ. 38.

έξω και ανεξάρτητα από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους; Όχι. Σύμφωνα με τους Μπαλιμπάρ-Μασερέ, η ύπαρξη της λογοτεχνίας δεν διαχωρίζεται από τις σχολικές πρακτικές που χαράζουν και τα εσωτερικά όρια της παραγωγής της λογοτεχνίας.¹⁴ Μπορεί η λογοτεχνία, τα λογοτεχνικά κείμενα, να τοποθετούνται μέσα στη σχολική εκπαίδευση ως τελειωμένα και αυθύπαρκτα έργα, ωστόσο αυτό που εμφανίζεται ως ad hoc τοποθέτηση δεν είναι παρά η άλλη όψη της σχολικής εκπαίδευσης μέσα στη λογοτεχνία,¹⁵ που είναι η ιδεολογική δομή της παραγωγικής διαδικασίας των λογοτεχνικών έργων. Η αστική ιδεολογία δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι η λογοτεχνική παραγωγή είναι μια ατομική επινόηση, είναι δημιουργικό έργο, το οποίο είναι εξωτερικό και ανώτερο της σχολικής παιδείας.¹⁶ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την συγκάλυψη της υλικής βάσης που συγκροτεί τη λογοτεχνία. Ποια είναι αυτή η υλική πραγματικότητα, την οποία αρνείται η κυρίαρχη ιδεολογία;

Η λογοτεχνική γλώσσα, η λογοτεχνική παραγωγή, έχει ως υλική βάση την αντίφαση των σχολικών γλωσσικών πρακτικών.¹⁷ Ο λογοτεχνικός σχηματισμός ξεκινά από τη σχολική διδασκαλία της κοινής γλώσσας σε μια συγκεκριμένη βαθμίδα της σχολικής εκπαίδευσης και από μια εξειδικευμένη σύγκρουση με αυτή τη βαθμίδα, όπου η σύγκρουση επιτελείται από τον ίδιο το λογοτεχνικό σχηματισμό ως μια εξειδικευμένη γλωσσική σύγκρουση με τη διδασκαλία της κοινής γλώσσας: η λογοτεχνία σχηματίζεται ως κάτι διαφορετικό, ως «ξεχωριστό ύφος».¹⁸ Το λογοτεχνικό κείμενο λοιπόν, παράγεται μέσα από τη γλωσσική σύγκρουση, η οποία αντιπαράθετει —ανταγωνιστικά— δύο άνισες χρήσεις της κοινής γλώσσας: της λογοτεχνικής και της απλής. Η δεύτερη κρίνεται ως «απλή» εξ αιτίας της άνισης σχέσης με την πρώτη. Η απλότητά της, δεν έγκειται σε κάποια αυθορμητικότητα στη χρήση αφού και αυτή είναι τυποποιημένη και διδάσκεται. Επιπλέον, η ανταγωνιστικότητα δεν περιχαρακώνει τις δύο χρήσεις, αλλά υπεισέρχεται και μέσα στην λογοτεχνική πρακτική, εφόσον η «απλή γλώσσα» (απλή ελληνική) είναι μεν ανταγωνιστική στη λογοτεχνία ωστόσο είναι και παρούσα μέσα στη λογοτεχνία, μεταμφιεσμένη και συνάμα προδομένη, σαν όρος της συστατικής αντίφασης που συγκροτεί τη λογοτεχνική δημιουργία.¹⁹ Μέσα λοιπόν στη λογοτεχνική πρακτική εμφανίζεται μια άνιση σχέση ιδιοκτησίας, όπου η «απλή γλώσσα» είναι αυτή που παράγει πιο αυτόνομα και σου ανήκει και που εκφράζει την «πραγματικότητα», ενώ τη λογοτεχνική δεν την παράγει εσύ, είναι εξωτερική και ανώτερη ως προς τη σχολική διαδικασία, και αντιτίθεται στην «πραγματικότητα», ούσα μυθοπλαστική.

Εν κατακλείδι: η λογοτεχνική γλώσσα αντανάκλα τις ιδεολογικές αντιφάσεις του ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους, και αναπαράγει σκηνοθετικά τη φανταστική λύση των αντιφάσεων και ανισοτήτων, οι οποίες παραμένουν άλυτες. Για παράδειγμα, ο ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους κατασκευάζει τις εξής ιδέες, οι οποίες καταρρέουν: (1) η ιδέα της ύπατης κοινής γλώσσας ως αδιαίρετη γλωσσική πρακτική, (2) η ιδέα της λογοτεχνικής παραγωγής ως ατομική, εξωσχολικά επικαθορισμένη, δημιουργία, (3) η ιδέα της γλώσσας ως είτε αντικαθρέφτισμα της πραγματικότητας («απλή γλώσσα») είτε ως μυθοπλασία (λογοτεχνία).²⁰

¹⁴ ό.π. σελ. 34.

¹⁵ ό.π. σελ. 71.

¹⁶ ό.π. σελ. 43.

¹⁷ ό.π. σελ. 42.

¹⁸ ό.π. σελ. 51.

¹⁹ ό.π. σελ. 70.

²⁰ Σύμφωνα με τον Ετιέν Μπαλιμπάρ και τον Πιέρ Μασερέ, τα μαρξιστικά κείμενα αναλύουν τη λογοτεχνική πρακτική με την λενινιστική έννοια της «αντανάκλασης». Ο διαλεκτικός υλισμός δέχεται την αντικειμενικότητα της αντανάκλασης, όπου η αντανάκλαση δεν νοείται ως αναπαράσταση του πραγματικού, αλλά ως αναπαράσταση χωρίς αντικαθρέφτισμα (31). Η παραγωγή λογοτεχνικών σχηματισμών απαιτεί υλικές συνθήκες προσιδιάζουσες προς τον αστικό κοινωνικό σχηματισμό, και αυτές μετασχηματίζονται μαζί με αυτόν μέσω της αντανάκλασης (50).

Ας περάσουμε στην *κυπριακή λογοτεχνία*. Όπως προαναφέρθηκε, το κυπριακό σχολικό οικοσύστημα είναι πιο σύνθετο από το ελληνικό, σε ό,τι αφορά στη γλωσσική διάσταση, όπως περιγράφηκε πιο πάνω, εφόσον συνυπάρχουν δύο γλωσσικές ποικιλίες, τα νέα ελληνικά, ως η εθνική και επίσημη γλώσσα, με την κυπριακή ποικιλία, η οποία θεωρείται διάλεκτος. Θα ανέμενε κανείς, σύμφωνα την κυρίαρχη ιδεολογία του κράτους και τις θέσεις της για την κυπριακή διάλεκτο, ότι η κυπριακή ποικιλία δεν θα έβρισκε χώρο να ενταχθεί με κανένα τρόπο στο αναλυτικό πρόγραμμα. Και όμως, όπως εξάλλου επισημαίνει ο Υπουργός Παιδείας, Πρόδρομος Προδρόμου, οι μαθητές και μαθήτριες «έρχονται σε επαφή με κείμενα διαλεκτικής δημιουργίας», όπως το ποίημα *9^η Ιουλίου* του Βασίλη Μιχαηλίδη. Συναφώς, στα κυπριακά σχολεία διδάσκεται *κυπριακή λογοτεχνία* – με φολκλωρικό, έστω, τρόπο. Ας αναστοχαστούμε πάνω στις ιδεολογικές θέσεις του κρατικού μηχανισμού σε σχέση με την *κυπριακή γλώσσα* και τον τρόπο που αυτή διδάσκεται στα κυπριακά σχολεία, εστιάζοντας στις αντιφάσεις που η ίδια η αστική ιδεολογία δημιουργεί και αδυνατεί να επιλύσει.

Ας επαναλάβουμε κάποιες ιδεολογικές θέσεις του αστικού κράτους, τις οποίες (ανα)παράγει το σχολικό πρόγραμμα: (1) Η κυπριακή ποικιλία δεν είναι γλώσσα – είναι διάλεκτος της ελληνικής γλώσσας και άρα υποδεέστερή της.²¹ (2) Η κυπριακή ποικιλία δεν είναι μέρος της εγγράμματης κουλτούρας. Σύμφωνα με την ιδεολογία του κυπριακού κράτους, η κυπριακή δεν διδάσκεται και *ούτε μπορεί να διδαχτεί* διότι δεν έχει τυποποιηθεί, και ούτε πρόκειται να τυποποιηθεί επειδή δεν είναι γλώσσα. Τα όρια της διδασκαλίας μια ποικιλίας είναι όμορα με το στάτους της γλώσσας: αν μια ποικιλία δεν ανάγεται σε γλώσσα αλλά παραμένει «διάλεκτος», δεν διδάσκεται («οι διάλεκτοι δεν μπορούν να διδαχτούν»).

Με δεδομένο όμως ότι, παρόλο που δεν διδάσκεται στο πρωτοβάθμιο επίπεδο η κυπριακή ποικιλία, διδάσκεται στο δευτεροβάθμιο επίπεδο κυπριακή λογοτεχνία: Ποια είναι η υλική πραγματικότητα της παραγωγής της κυπριακής λογοτεχνίας, και ποιες ιδεολογικές αντιφάσεις επιτελούνται; Ποιες νέες αντιφάσεις παράγονται από τον ιδεολογικό μηχανισμό, όπως αναλύθηκε πιο πάνω για την ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία, με την προσθήκη της κυπριακής λογοτεχνίας; Οι αντιφάσεις που προστίθενται είναι ιδιαίτερες και συγκεκριμένες και χρήζουν θεματοποίησης. Αφενός, η διδασκαλία κυπριακής λογοτεχνίας δίπλα στην ελληνική, εκ νέου αρνείται την ιδέα της *κοινής και αδιαίρετης γλώσσας*.

Μέσα από την περιορισμένη διδασκαλία κυπριακής λογοτεχνίας στα σχολεία, αναπαράγεται η αστική ιδεολογία της κυπριακής διαλέκτου: ότι πρόκειται για λογοτεχνία μιας μη τυποποιημένης ποικιλίας, η οποία δηλαδή δεν έχει καταγεγραμμένους και μεταδόσιμους κανόνες ορθογραφίας ή σύνταξης. Παραμένει μια προφορική γλωσσική πρακτική. Επομένως, πρέπει να βρούμε την ιδεολογική αντίφαση που αποτελεί την «πρώτη ύλη»: στην περίπτωση της ελληνικής λογοτεχνίας, η πρωταρχική αντίθεση είναι στην «απλή ελληνική», όπως αυτή διδάσκεται από τη δημοτική εκπαίδευση. Στην περίπτωση της κυπριακής, φαινομενικά δεν επιτελείται μια τέτοια αντίθεση, εφόσον δεν διδάσκεται μια τέτοια «απλή κυπριακή» σε τυποποιημένη μορφή, στην οποία να αντιπαρατίθεται η κυπριακή λογοτεχνία. Μήπως εδώ φτάνουμε στα όρια της διαλεκτικής των Μπαλιμπάρ και Μασερέ; Μήπως η κυπριακή λογοτεχνία δεν παράγει καμιά αντίφαση στον ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους; Ή μήπως συμβαίνει κάτι άλλο, ήτοι μια *συγκεκριμενοποιημένη αντίφαση*, η οποία ενδέχεται να είναι *ακόμα ισχυρότερη*; Και αν ναι, πώς επιτελείται;

Ο λογοτεχνικός σχηματισμός της κυπριακής παράγεται από *τρεις γλωσσικές συγκρούσεις* (σε αντίθεση με την ελληνική λογοτεχνία η οποία παράγεται από μια σύγκρουση—με την

²¹«Είναι ακραίο να πει κάποιος ότι υπάρχει ‘διγλωσσία’ στην Κύπρο, γιατί η κυπριακή διάλεκτος είναι μια παραλλαγή της ελληνικής που διατηρήθηκε στο χρόνο, και γιατί για τον περισσότερο κόσμο ένα είδος πέρασμα από τη μια εκδοχή της ελληνικής στην άλλη δεν είναι τόσο δύσκολο.» - Αντρέας Δημητρίου, Πρώην Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού (2008-2011), *Η Οδύσσεια ενός Ριζωμένου*, ντοκιμαντέρ, ΦΑΚ.

«απλή ελληνική»—και τη δημιουργία *μιας* ανισότητας, όπως αναλύθηκε πιο πάνω). Πρώτη σύγκρουση: η κυπριακή λογοτεχνία, ως *λογοτεχνία*, αντιπαρατίθεται με την «απλή ελληνική» όπως αυτή διδάσκεται στο σχολείο.²² Αυτή η σύγκρουση δεν είναι η ίδια με τη σύγκρουση μεταξύ ελληνικής λογοτεχνικής και ελληνικής απλής, όπου η «απλή ελληνική» είναι παρούσα μέσα στην ελληνική λογοτεχνία ως *προδομένη*, σαν όρος της συστατικής αντίφασης που συγκροτεί τη λογοτεχνική δημιουργία. Εδώ η σύγκρουση γίνεται με «αρνητικούς όρους», με αντεστραμμένους όρους, με όρους μιας ανεκτέλεστης και αναβλημένης υποτυπώδους άρνησης που υπονοείται, η οποία συγκροτείται από τη *διαφορά* μεταξύ της «απλής ελληνικής» και της (απούσας από το σχολικό πρόγραμμα μεν, παρούσα στο σχολείο εκτός προγράμματος δε) «απλής κυπριακής» διότι δεν πρόκειται για την ίδια γλωσσική ποικιλία. Αυτή η υποτυπώδης σύγκρουση είναι η άνιση σχέση μεταξύ κυπριακής λογοτεχνίας και «απλής κυπριακής», όπως αυτή δεν διδάσκεται και άρα όπως αυτή συμμετέχει μεν στο σχήμα χωρίς να είναι όμως μέρος του και χωρίς να χρονοποιείται/χρονώνεται με τυποποιημένο τρόπο. Δεύτερη σύγκρουση: η κυπριακή λογοτεχνία συγκρούεται με την ελληνική λογοτεχνία. Εκτός από την αυτονόητη διαφοροποίηση που προκύπτει, και παρόλη την προσπάθεια να οριστεί η κυπριακή λογοτεχνία ως *παρακλάδι* της ελληνικής, ή μάλλον λόγω της προσπάθειας να οριστεί η κυπριακή ως παρακλάδι της ελληνικής, οι δύο λογοτεχνίες αντιπαραβάλλονται ανταγωνιστικά, αξιώνοντας αντανάκλαση διεργασιών των ίδιων και αυτών γλωσσικών υποκειμένων και «μέσα από την ίδια γλώσσα» (αφού η ιδεολογία θεωρεί ότι *δεν πρόκειται για διαφορετικές γλώσσες αλλά την ίδια γλώσσα*).

Τρίτη και σημαντικότερη σύγκρουση, η οποία ολοκληρώνει την ανάλυσή μας, αφορά στην σύγκρουση μεταξύ της «κοινής κυπριακής» και της κυπριακής λογοτεχνίας, η οποία προοικονομείται από την πρώτη σύγκρουση πιο πάνω και η οποία ανατρέπει την ιδεολογία του κράτους για την κυπριακή ποικιλία. Η «απλή κυπριακή» δεν είναι μέρος της εγγράμματης κουλτούρας, δεν είναι μέρος της διδακτέας ύλης, αφού δεν έχει τυποποιηθεί. Ωστόσο, η κυπριακή λογοτεχνία συγκροτείται μέσα από μια ιδεολογική αντίφαση η οποία αποτελεί την «πρώτη ύλη», και αυτή είναι μια ιδιαίτερη αντίφαση με την απλή κυπριακή, με την οποία έχει ανταγωνιστική σχέση. Η κυπριακή λογοτεχνία, ως *λογοτεχνία*, έχει άλλο ύφος από την απλή γλώσσα. Για παράδειγμα, η κυπριακή γλώσσα στην 9^η Ιουλίου του Βασίλη Μιχαηλίδη, είναι «υψηλή κυπριακή», από διάφορες απόψεις (αισθητικής, λεξιλογίου, κ.λπ.). Όμως η σύγκρουση με τα απλά κυπριακά δεν είναι θέμα λεξιλογίου μόνο, αλλά και ύφους, αισθητικότητας: για παράδειγμα, η ποίηση του Παύλου Λιασίδα, ούσα πιο λαϊκή και λεξιλογικά «απλή» συγκριτικά με την ποίηση του Μιχαηλίδη, δεν παύει από το να είναι *ποίηση*, να διδάσκεται ως ποίηση και άρα ως λογοτεχνία. Όπως στην περίπτωση της ελληνικής λογοτεχνίας, η οποία συγκροτείται συγκρουσιακά με την απλή ελληνική, η οποία όμως απλή ελληνική είναι και *παρούσα* μέσα στη λογοτεχνία, μεταμφιεσμένη και συνάμα *προδομένη*, σαν όρος της συστατικής αντίφασης που συγκροτεί τη λογοτεχνική δημιουργία, έτσι και η «απλή κυπριακή» *συμμετέχει* στη σχηματοποίηση της κυπριακής λογοτεχνίας χωρίς να είναι τυποποιημένη. Ωστόσο εδώ προκύπτει η πιο *προφανής* ένσταση στον κόσμο – τόσο προφανής που καταφέρνει να εξαφανίζεται κάτω από τη μύτη μας. Η «απλή κυπριακή» ήδη είναι γραμμένη. Ήδη συμμετέχει στην εγγράμματη κουλτούρα. Απομένει μόνο να επιτελεστεί μια αντίστροφη διαλεκτική για να οριστεί ρητά αυτό που ήδη προϋποτίθεται και προϋπάρχει, να διεκπεραιωθεί μια *αντίστροφη μηχανική* για να τυποποιηθεί μια ήδη πραγματοποιημένη γλωσσική πρακτική.

Κλείνοντας, ας επαναλάβουμε τι κερδήθηκε σε αυτή την ανάλυση. Έχοντας εστιάσει στο γεγονός ότι η κυπριακή λογοτεχνία ήδη διδάσκεται στο κυπριακό σχολείο, μας επέτρεψε να

²² Εδώ η σύγκρουση δεν νοείται με την έννοια του ανταγωνισμού μεταξύ γλωσσών, όπου (αντιεπισημονικά) θεωρείται ότι μαθαίνοντας μια γλώσσα αποβαίνει μοιραία εις βάρος της εκμάθησης της άλλης γλώσσας. Η σύγκρουση νοείται σε επίπεδο κατηγορίας λόγου της ίδιας γλώσσας (π.χ. ποίηση VS πεζός) και ιδεολογικής πλαισίωσης.

κατανοήσουμε τις αντιφάσεις της κυρίαρχης ιδεολογίας σε ό,τι αφορά στην κυπριακή διάλεκτο: ότι δηλαδή η κυπριακή διάλεκτος, η οποία άνετα θα μπορούσε να αποκαλεστεί γλώσσα, δεν είναι μέρος της εγγράμματης κουλτούρας – είτε στην λογοτεχνική πρακτική, είτε στην «απλή κυπριακή», η οποία όπως υποδείξαμε ήδη *συμμετέχει* στη σχηματοποίηση της κυπριακή λογοτεχνίας.

Δρ Χρίστος Χατζηιωάννου
Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Φιλοσοφίας, Τμήμα Κλασικών Σπουδών και Φιλοσοφίας,
Πανεπιστήμιο Κύπρου
chadjioannou@gmail.com